

Sumar

Notă asupra volumului	13
Abrevieri	19
Împărați, uzurpatori, magistrați și eunuci	21
Texte selectate	
Ammiani Marcellini <i>Rerum Gestarum</i>	33
Constantius <i>Augustus</i> le acordă pacea alamannilor.	
XIV.10.9.-15.	33
Constantius <i>Augustus</i> își elimină concurentul, pe Gallus <i>Caesar</i>	
XIV.11.1.-23.	36
Uzurparea lui Silvanus. XV.5.3.-32.	43
Constantius <i>Augustus</i> îl asociază la domnie pe Iulianus <i>Caesar</i> .	
XV.8.1.-X16.	51
Elogiul lui Iulianus <i>Caesar</i> . XVI.1.1.-5.	55
Felul de a fi al lui Iulianus. XVI.5.1.-7.	56
Discurs al lui Iulianus adresat soldaților în campanie	
împotriva alamannilor. XVI.12.8.-12.	57
Constantius <i>Augustus</i> își celebrează triumful la Roma.	
XVI.10.1.-8.	58
Iulianus explicând soldaților în campania împotriva alaman-	
nilor de ce a acceptat să fie <i>Caesar</i> . XVI.12.27.-33.	61

Atitudinea lui Iulianus cu privire la impozite. XVII.3.2.-7. ...	63
Correspondența dintre Sapor și Constantius. XVII.5.3.-14.	64
Constantius <i>Augustus</i> împotriva sarmaților. XVII.12.4.-6.	66
Iulianus se îngrijește de Gallia. XVIII.1.1-4.	66
Iulianus <i>Caesar</i> este aclamat <i>Augustus</i> . XX.4.14.-18.	67
Presupusă scrisoare adresată de către Iulianus lui Constantius, epistolă prin care se explică împrejurarea aclamării acestuia ca <i>Augustus</i> . XX.8.5.-18.	69
Constantius II este obligat să accepte ascensiunea lui Iulianus la calitatea de <i>Augustus</i> . XX.9.2.-9.	71
Alianța dintre Constantius și Arsaces, regele Armeniei. XX.11.1-3.	74
Iulianus, între păgâni și creștini. XXI.2.3.-5.	74
Armatele îi jură credință lui Iulianus <i>Augustus</i> . XXI.5.1.-12.	75
Portretul lui Constantius. XXI.16.1.- 3.	78
De ce Iulianus dorea război cu parții. XXII.12.1.-2.	80
Iulianus se adresează soldaților la trecerea râului Abora, la Cercusium. XXIII.5.15.-25.	80
Iulianus justificând campania persană. XXIV.3.4.- 9.	83
Iulianus împotriva perșilor. XXIV.6.9.-16.	84
Alegerea lui Iouianus ca împărat. XXV.5.1.-6.	86
Reacții față de ascensiunea imperială a lui Iouianus. XXV.10.5.-10.	88
Alegerea lui Valentinianus ca împărat. XXVI.1.3.-7.	89
Valens cooptat la imperiu. XXVI.4.1.-4.	91
Valentinian și Valens își împart zonele de autoritate. XXVI.5.1.-5.	93
Valentinian află despre uzurparea pusă la cale de Procopius. XXVI.5.8.-14.	94
Uzurparea lui Procopius. XXVI.6.1.-7., 11.-18.; 7.3.-11.	96
Încercarea de uzurpare a lui Marcellus. XXVI.10.1.-3.	102

Valens <i>Augustus</i> împotriva goților care îl sprijiniseră pe uzurpatorul Procopius. XXVII.5.1.-10.	103
Gratianus accede la calitatea imperială. XXVII.6.1.-16.	105
Valentinianus <i>Augustus</i> împotriva alamannilor. XXVII.10.6.-11.	109
Procese pentru adulter și magie; Conflictul dintre Valentinieni și ilustre familii senatoriale romane. XXVIII.1.5.-56.	111
Valentinianus fortifică malul gallic al Rhinului. XXVIII.2.1-4.	122
Valentinianus II, proclamat <i>Augustus</i> . XXX.10.4.-6.	123

Augustinus din Hippo

Supunerea, calitatea esențială a unui individ în relația sa cu Statul. <i>Confessiones</i> . III.8.15.	124
Supunerea și răsplata de Apoi. <i>De ciuitate Dei</i> . II.19.	125
Dreptatea. <i>De ciuitate Dei</i> . IV.4., 6.	126
Justificarea discursului asupra cetății lui Dumnezeu. <i>De ciuitate Dei</i> . XIV.28.	126

Ausonius

Discursul unui curtean despre protectorii săi	127
<i>Versus Paschales</i> . 24-31.	127

Codex Theodosianus

Caracterul oficial și sacru al codului. <i>Gesta Senatus Urbis Romanae (Minutele Senatului Cetății Roma)</i> . 2.-3.	128
Caracterul definitiv și de necontestat al oricărei decizii imperiale. I.6.9.	130
Împărații decid componența Senatului. VI.4.9.	131
Împărații, foarte atenți față de celebrarea la Roma a zilelor de naștere. VI.4.29.	131

Precizări privind unele raporturi ierarhice la sfârșitul secolului al IV-lea. VI.6.1.-2.	132
Poziția specială a celor care serviseră palatul imperial. VI.35.13.	132
Soarta proprietăților unui uzurpator. VII.8.7.	133
Delațiunea ca modalitate de guvernare. IX.1.4.	134
Iulianus atrage atenția asupra privilegiilor senatoriale. IX.2.1.	135
Cazurile de lezare a majestății, aduse imediat în atenția împăraților. IX.4.1.	135
Consolidarea autorității imperiale și monopolul imperial asupra punerii în practică a legilor. IX.11.1.	136
Monopolul imperial asupra firului de aur, semn al autorității imperiale. X.21.1.-2.	137
 Flauii Eutropii. <i>Breuiarium ab Vrbe condita</i>. Alegerea lui	
Diocletianus ca împărat. IX.19.	138
Diocletianus, ca prim act de legitimare a autorității sale îl ucide pe ucigașul lui Numerianus. Uzurparea lui Carausius. IX.21.	139
Aclamarea imperială a lui Constantinus la Eburacum și a lui Maxentius la Roma. X.2.	140
 <i>Excerpta Valesiana. Anonymi Valesiani pars posterior.</i>	
<i>Chronica Theodericiana</i>	140
Occidentul își pierde ultimul împărat. VII.36.; VIII.37.; IX.39.; X.40.-44.; XI.49.	140
Theodoric în Italia. XII.60; XIII.64.	143
 <i>Scriptores Historiae Augustae</i>	
Dius Aurelianus	144
Senatul și armatele își transmit reciproc responsabilitatea alegerii împăratului. XL.–XLI.	144

Caracterul lui Aurelianus. Prevestirea făcută lui Aurelianus.	
XLIV.	147
Alegerea lui Tacitus ca împărat. I.1-2; II.-IV.; V.3.;	
VI.-VII.; IX.	148
Florianus, fratele lui Tacitus, încearcă uzurparea	
autorității imperiale. XIV.	154
Armatele Orientului îl declară pe Probus <i>Augustus</i> .	
X.; XV.; XVII.	155
Scrisoare către Senat după intervenția în Gallia. XV.	156
Probus în Orient. XVII.	157
Cei treizeci de tirani. Uzurpatorul Aemilianus. XXII.3-14. ..	157
Carus îl asociază la domnie pe fiul său, Carinus,	
în calitate de <i>Caesar</i> . VII.	159
Aclamarea imperială a lui Diocletianus. XII.; XIII.	160
Portretul unui împărat nefiresc – Carinus. XV.7.,	
XVI.-XVIII.2.	161
Lactantius, <i>De mortibus persecutorum</i>. Retragera lui	
Diocletianus de la conducerea imperiului. XVIII.	164
Seuerus și Maximinus devin <i>Caesares</i> . XIX.	167
Formula tactică pe care ar fi încercat-o Galerius. XX.3.-5. ..	168
Galerius este nevoit să accepte ascensiunea imperială	
a lui Constantinus, dar nu în calitate de Augustus,	
ci în calitate de <i>Caesar</i> . XXV.	169
Maximianus Herculius revine la calitatea de Augustus,	
iar Seuerus își pierde calitatea imperială, și apoi, și viața.	
XXVI.6.-11.	170
Aurelius Victor, <i>Liber de Caesaribus</i>. Maximianus Caesar	
împotriva regelui Narseus. XXXIX.33.-35.	171
Moartea lui Constantius. Domnia sa. XLI.16.-20.	171
Elocința lui Constantius. XLII.1.-4.	172
Caracterul lui Constantius. XLII.20.-25.	173

Eusebius din Caesareea. Confruntarea pentru autoritatea imperială, confruntare între divinități. <i>Vita Constantini</i> . II.5.2.-4.	174
Monede constantiniene. <i>Vita Constantini</i> . IV.15.1.-2., 16.1.	176
Constantinus își asigură succesiunea. <i>Vita Constantini</i> . IV.51.1., 3.	176
Moartea lui Constantinus. <i>Vita Constantini</i> . IV.68.1.-2., 69.1.-2.	177
Împăratul, reprezentant terestru al divinității creștine. <i>Tricennalia</i> . II.1.; III.5.-6; V.2.-3.	178

Libanios

Armonia ca tehnică a guvernării ideale <i>Oratio LIX</i> . 35; 150.	180
--	-----

Procopius din Caesareea

Atitudinea lui Iustinianus față de oamenii bisericii. <i>Historia Arcana</i> . XIII.4.-12.	182
Tehnica guvernării la Iustinianus. <i>Historia Arcana</i> . XIV.1.-15.	184
Organizarea audiențelor la Theodora. <i>Historia Arcana</i> . XV.11.-18.	186
Un model original de constituire a gărzii palatului. <i>Historia Arcana</i> . XXIV.15.-20.	187
Regi barbari, uneori mai respectuoși față de tradițiile Romei decât Iustinianus. <i>Historia Arcana</i> . XXVI.27.-30.	188
Schimbări de ceremonial la curtea lui Iustinianus. <i>Historia Arcana</i> . XXX.21.-34.	189
Odoacru pune capăt autorității imperiale în Occident. <i>Bellum Gothicum</i> . I (=V).1.1.-11.	190
O ambasadă a goților. <i>Bellum Gothicum</i> . II (=VI).6.14.-26. ...	192
Iustinianus, la capătul unor intrigi, îi ordonă lui Velisarios retragerea din Italia. <i>Bellum Gothicum</i> . II (=VI).30.1.-4. ...	194
Goții îi propun lui Velisarios demnitatea regală. <i>Bellum Gothicum</i> . II (=VI).30.25.-30.	194

Sozomenos, *Historia Ecclesiastica*

Prefața către Theodosius. I.3.-5., 10.-16.	195
Constantius îi pune pe dregătorii creștini la încercare.	
I.6.1.-3.	197
Edictul lui Constantinus de la Mediolanum	
(Milano, 313 d.Hr.). I.8.1.-2.	198
Întemeierea Constantinopolului. II.3.1.-6.	199
Correspondența lui Constantinus cu Sapor, regele Persiei,	
în favoarea creștinilor. II.15.1.-5.	200
Încercarea de uzurpare a lui Vetranius. IV.4.2.-4.	201
Iulianus Augustus. V.1.1.-7.	202
Practicile religioase ale lui Iulianus. V.17.1.-6.	204
Correspondența lui Iulianus cu regele Arsaces al Armeniei.	
VI.1.2.-3.	205
Libanios despre moartea lui Iulianus. VI.1.4.-5.	205
Iovianus urcă pe tron. VI.3.1.-3.	206
Aclamarea imperială a lui Valentinianus. Valentinianus	
îi contestă lui Valens calitatea imperială. VI.6.2., 8.-9. ..	206
Uzurparea lui Procopius. VI.8.1.-3.	207
Ascensiunea imperială a lui Valentinianus al II-lea. VI.36.5.	208
Theodosius, asociat la imperiu. VII.2.1.	208
Magnus Maximus intră în Italia. VII.13.1.-5., 8.-11.	208
Theodosius pune capăt uzurpării lui Magnus Maximus.	
VII.14.1., 5.-7.	210
Moartea lui Valentinianus și uzurparea lui Eugenius.	
VII.22.1.-8.	212
Protecția divină acordată împăratului și imperiului.	
VIII.1.2.-5.; IX.16.3.	213
Exemplu de politică stilichoniană. IX.4.1.-4.	214
Moartea lui Stilichon. IX.4.5.-8.	215
Attalus, împărat marionetă. IX.8.1.-6., 9.-11.	217
Uzurparea lui Constantinus al III-lea. IX.11.1.-4.	219

Synesios din Cyrene, <i>Oratio de Regno</i>. III., V.-VI., VIII.-XIII.	220
Theodoret din Cyr, <i>Historia Ecclesiastica</i>. Imaginea creștină a unui împărat păgân – Iulianus. III.3.1.–5.	223
Alegerea lui Iouianus ca împărat. IV.1.1.–4.	224
Valentinianus și Valens, Augusti. IV.6.1.–4.	225
Theodosius cooptat la imperiu. V.6.1.–3.	226
Theodosius pacifică Statul roman. V.24.1.–8.	226
 Zosimos, <i>Historia noua</i>	
Constantinus și Maxentius se proclamă împărați, făcând să apară tetrarhia. II.9.1.–3.	228
Constantinus își elimină toți adversarii după bătălia de la Pons Miluius. II.17.2.	230
Uzurparea lui Magnentius. II.42.2.–5.	230
Uzurpările lui Vetranion și Nepotianus. II.43.1.–4.	231
Vetranion își pierde calitatea imperială fără a își pierde și viața. II.44.1.–4.	233
Gallus cooptat drept Caesar. II.45.1.	234
Aclamarea imperială a lui Iouianus. III.30.1.	234
Uzurparea lui Firmus în Africa. IV.16.2.–3.	234
Uzurparea lui Magnus Maximus. IV.35.2.–5.	235
Pentru scurtă vreme, Theodosius îl acceptă drept coleg pe Magnus Maximus. IV.37.3.	236
Uzurparea lui Eugenius. IV.54.1.–4.	237
 Cronologie Dioclețian – Focas (284-602)	239
 Glosar	263
 Bibliografie selectivă	277
 Hartă	293

Împărați, uzurpatori, magistrați și eunuci

Antichitatea târzie a fost încă de multă vreme considerată drept o perioadă excepțională, o perioadă care abundă în evoluții și dezvoltări anormale, uneori aberante chiar, acea perioadă din istoria Europei și a zonei circummediteraneene (căci în primul rând la ultimele secole de existență ale lumii vechi în spațiul european ne referim) în care evoluțiile sociale, economice, politice și militare sunt cu totul și cu totul atipice.

Această aserțiune nu este deloc adevărată. Realitățile lumii în discuție sunt complicate, dar mai toate perioadele istorice sunt complicate și din această cauză înțelegerea acestora este de cele mai multe ori nu numai dificilă, dar și plină de capcane.

Ceea ce numim *Antichitate târzie* în Occident începe de fapt cu vâlvătaia care a cuprins Imperiul Roman în secolul al III-lea d.Hr., la moartea împăratului Severus Alexander (în anul 235) și în mod tradițional se încheie odată cu trimiterea însemnelor imperiale de la Ravenna la Constantinopol în august 476.

Problema pe care această carte încearcă să o supună atenției cititorului poate fi discutată de fapt în cazul tuturor perioadelor istorice, iar, spre pildă, în lumea în care noi trăim, în mai mare măsură chiar decât oricând altcândva – este vorba despre raportul, distanța, spațiul dintre deținerea reală a puterii, a exercitării autorității, influența publică, pe de o parte și deținerea formală, legală a autorității, pe de altă parte.

Pentru mai multă claritate trebuie să începem cu începutul – reformarea „constituțională” a Statului roman, așa cum a fost ea imaginată de către Gaius Octavius, la capătul războaielor civile, atunci când ajunsese să controleze de unul singur întregul stat roman, după eliminarea concurentului său, Marcus Antonius.

Gaius Octavius, devenit prin adoptarea sa de către Caesar – Gaius Iulius Caesar Octavianus, a înțeles repede capcana politică pe care orice fel de iluzie monarhică ar fi putut-o reprezenta, în a doua jumătate a secolului I î.Hr., pentru stabilitatea puterii politice la Roma. Acesta este motivul pentru care soluția propusă societății romane a fost aceea a unei monarhii drapate în haine republicane, atât de eficientă încât a reușit să-i păcălească chiar și pe unii dintre istoricii lumii moderne (în primul rând pe Theodor Mommsen, cel care credea că Octavian instaurase o di-arhie între principe și Senat, neînțelegând caracterul pe deplin monarhic al puterii lui Augustus).

Augustus a reușit deci, prin suprapunerea unui număr important de magistraturi republicane, ordinare și extraordinare să construiască o autentică monarhie, încercând să dea impresia reinstaurării republicii.

Soluția lui Augustus, care propunea o comandă militară excepțională, comandă care implica controlul în fapt asupra întregii armate de care Imperiul dispunea, presupunea și o poziție aparte care îi dădea lui Augustus sacralitate, inviolabilitate și dreptul de a se opune oricărei decizii ce contravenea intereselor sale (*tribunicia potestas*), dar și o poziție specială în ierarhia specifică cultelor tradiționale romane, calitatea de *Pontifex Maximus* preluată după moartea lui Lepidus.

Această formulă a păcălit societatea romană (sau măcar pe o parte a acesteia) aproape o jumătate de secol. Atunci când Tacitus, autentic reprezentant al elitei senatoriale, enervat de farsa lui Augustus, va scrie *Annalele* și *Istoriile*, se va dovedi de fapt, că ansamblul aristocrației senatoriale romane reușise în sfârșit să

înțeleagă ce i se întâmplase, reușise să priceapă în cele din urmă structura mecanismelor cu ajutorul cărora Augustus, mai mult pe tăcute, cu consimțământul unora dintre cei mai influenți contemporani ai săi, izbutise să subtilizeze puterea, însușindu-și-o integral.

De fapt, demersul istoricului Tacitus pleacă de la imaginea deformată a contemporanilor lui Augustus despre fondatorul Principatului și, în egală măsură, de la felul în care elitele educate romane au reușit cu greu, în prima jumătate a secolului I d.Hr., să digere elementele constitutive ale cacealmalei pe care Augustus le-o administrase.

Atât *Annalele*, cât și *Istoriile* nu fac decât să „protesteze” împotriva încercărilor unora dintre urmașii lui Augustus de a trece dincolo de limitele formulei monarhiei augustane, monarhie drapată în haine republicane, și de a impune societății romane un tip de monarhie deplină, recunoscută, declarată, formula monarhică pe care Roma o cunoscuse în Orient, acea soluție care avea din ce în ce mai mulți adepți în capitala Imperiului.

De fapt, imaginea deformată a succesorilor lui Augustus (în raport cu modelul imaginat de către fondatorul dinastiei) nu reprezintă nimic altceva decât antipatia unei părți a societății romane, în primul rând a elitei senatoriale, față de ideea exercitării depline a puterii de către unul singur, față de ideea monarhiei absolute.

Gaius Caesar (Caligula) sau Nero, personaje pe care Tacitus, și nu numai el ni le prezintă ca pe niște autentici dezaxați, nu sunt nimic altceva decât personaje care încearcă să își impună puterea deplină, nimic altceva decât împărați care nu înțeleg să accepte perpetuarea manipulării instituționale pe care Augustus o propusese societății romane. Senatul nu putea accepta declarația monarhică a celor doi principii.

În fapt, puterea, decizia în Statul roman, după anul 27 î.Hr., aparținea unuia singur, celui căruia Senatul îi acordase controlul absolut asupra armatelor romane prin intermediul unor *legati*